

بررسی امکانات و محدودیتهای صادرات میوه و تره‌بار

سیروس مسعودی^۱

مقدمه:

در کشور ما توسعه صادرات تولیدات و فراورده‌های کشاورزی نباید فقط از جهت ارزآوری و در راستای دسترسی به هدف اقتصاد بدون نفت مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا توسعه صادرات تولیدات کشاورزی و فراورده‌های حاصل از آن در چارچوب برنامه‌های توسعه کشاورزی و از جهات اجتماعی و اقتصادی دیگری نیز، نتایج مثبتی برای جامعه روبه رشد کشور ما دربر دارد. به نظر می‌رسد که کشور از مزایای نسبی زیادی در زمینه تولید انحصاری یا شبه انحصاری برخی محصولات کشاورزی و نیز قابلیت رقابت درخور توجهی در بازارهای منطقه و نیز بازارهای اتحادیه اروپا برای صادرات این محصولات برخوردار باشد.

مطالعات نشان می‌دهد که شرایط بسیار متنوع اقلیمی و بوم‌شناختی و تنوع وسیع شرایط آب و خاک در مناطق مختلف کشور امکانات بسیار وسیعی را برای کشت و کار انواع گیاهان زراعی و باغات در این فلات پهناور فراهم کرده است که میتواند بنحو شایسته‌ای در تولید و صادرات انواع میوه و تره‌بار و بسیاری از اقلام زراعی مورد استفاده و بهره‌برداری قرار گیرد.

۱. کارشناس ارشد معاونت باغبانی - وزارت کشاورزی

۱. نگاهی به تفاوت‌های اقلیمی - تنوع آب و هوایی و گوناگونی تولیدات باغی در مناطق مختلف

کشور

از جمع ۱۶۴ میلیون هکتار مساحت کل کشور حدود ۳۲ میلیون هکتار مناسب و دارای توان بالقوه برای کشاورزی و حدود ۲۰ میلیون هکتار استعداد متوسط دارند. در سال ۱۳۷۲ اراضی آبی کشور جمعاً ۷/۵ میلیون هکتار بوده است که بیش از ۱/۵ میلیون هکتار (نزدیک به ۲۰ درصد) آن رباغات تشکیل می‌داده‌اند.

براساس بررسی‌های بعمل آمده این رقم تا حدود ۱۱ میلیون هکتار قابل توسعه است که در این صورت توسعه این اراضی بخصوص در مورد باغات و سبزی و صیفی (تره‌بار) توانمندی وسیعی را در جهت توسعه محصولات باغی برای کشور فراهم نمود.

براساس بررسی‌های بعمل آمده امکان تولید در حدود ۸۵ درصد از انواع میوه و تره‌بار تولیدی در تمام مناطق دنیا در کشور ما وجود دارد و این به دلیل تنوع وسیع اقلیمی کشور است.^(۱) تقسیمات اقلیمی کشور بشرح ذیل می‌باشد:

نیمه صحرایی سرد - نیمه صحرایی گرم - صحرایی خشک - صحرایی خشک گرم - خشک ساحلی - کوهستانی بسیار سرد - کوهستانی سرد - معتدل حری - معتدل حری بسیار مرطوب - مدیترانه پرباران بهاره - مدیترانه‌ای^(۲)

اما بطور کلی ایران در کمربند مناطق خشک و بیابانی جهان قرار دارد و به این دلیل در بسیاری از مناطق محدودیت‌هایی برای کشت و کار پاره‌ای از محصولات وجود دارد. شرایط دمایی آب و هوا در طول سال طیف گسترده‌ای دارد که بین ۵۰+ درجه سانتیگراد تا ۳۰- درجه سانتیگراد تغییر می‌نماید (اختلاف تا ۵۰ درجه حرارت بین سردترین و گرمترین مناطق ایران در بسیاری از فصول سال وجود دارد).

متوسط میانگین ریزش‌های جوی که در حاشیه دریای خزر سالانه تا ۲۰۰۰ میلیمتر است در سطح کشور از ۲۶۵ میلیمتر بیشتر نیست، و در برخی از مناطق کویری از حدود ۲۵ میلیمتر در سال تجاوز نمی‌نماید. اما توان تبخیر در اغلب مناطق کشور بسیار بالا است و به این جهت سطح وسیعی از کشور را اقلیم خشک و بیابانی تشکیل داده است.^(۳)

قدر نسبی مساحت زیر پوشش اقلیم‌های مختلف ایران براساس سیستم طبقه‌بندی

دومارتن به این قرار است:

۴/۹۰ درصد مدیترانه‌ای	۳۵/۵۴ درصد فراخشک
۳/۵۶ درجه مرطوب	۲۹/۵۱ درصد خشک بیابانی
۲۰/۰۸ درصد نیمه خشک	۳/۳۷ نیمه مرطوب
	۳/۳۹ درصد خیلی مرطوب

میباشد.

براین اساس می‌توان گفت که خداوند امکانات تولید و تنوع وسیعی از میوه‌های گرمسیری - نیمه گرمسیری - سردسیری - نیمه سردسیری - مدیترانه‌ای را به مردم کشور ما اعطا فرموده که باید از این نعمات بنحو شایسته‌ای بهره‌برداری شود.

۲. تگاهی به وضعیت صادرات محصولات کشاورزی در سال ۷۳

در سال ۱۳۷۳ جمعاً حدود ۱/۲ میلیون تن از انواع محصولات کشاورزی به ارزش حدود ۱۳۰۰ میلیارد ریال (حدود ۸۰۰ میلیون دلار) بصورت مواد خام و فراوری نشده صادر گردیده است که اگر صادرات فرآورده‌های حاصله از بخش کشاورزی به آن اضافه شود رقمی در حدود یک میلیارد دلار یعنی حدود یک سوم از صادرات غیرنفتی کشور را تشکیل خواهد داد. صادرات زیر بخش باغبانی در سال مذکور به شرح ذیل بوده است:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

توزیع صادرات خشکبار برحسب مقدار و ارزش به تفکیک نوع محصول - ۱۳۷۳

ردیف	نوع محصول	مقدار صادرات (هزارتن)	ارزش ریالی (میلیون ریال)	ارزش ارزی (تقریبی) (میلیون دلار)
۱	پسته	۱۰۶/۵	۶۶۹/۰۲۶	۴۰۰
۲	کشمش	۹۶/۵	۱۰۸/۲۸۳	۶۵
۳	خرما	۹۲/۲	۸۰/۷۱۳	۴۸
۴	بادام و مغز بادام	۵/۲	۱۴/۱۸۰	۸/۵
۵	برگه قیسی و زردآلو	۳/۳	۵/۴۶۷	۳/۳
۶	سایر میوه‌های خشک	۹/۸	۲۰/۲۹۱	۱۲/۲
الف	جمع صادرات خشکبار	۳۱۳/۶۲۶	۸۹۷/۹۶۰	۵۳۷
ب	صادرات میوه‌های تازه	۴۰۲	۷۸/۸۱۱	۴۷
ج	صادرات تره‌بار	۳۲۰	۴۹/۹۲۵	۳۰
د	صادرات زعفران	۷۰ تن	۳۶/۸۹۷	۲۲
و	صادرات انواع گلها و گیاهان زینتی (حدود ارزی)			۵
	جمع صادرات زیر بخش باغبانی حدود			۶۴۱ میلیون دلار

مأخذ: مرکز توسعه صادرات ایران

در سال ۱۳۷۳ جمعاً ۲۳ درصد از ارزش کل صادرات کشور، صادرات بخش کشاورزی و ۱۸/۴ درصد از کل صادرات کشور از زیربخش زراعت و باغبانی بوده است. حدود ۸۰ درصد از صادرات بخش کشاورزی را صادرات محصولات تولیدی زیر بخش باغبانی تشکیل داده است.

۳. تحلیلی بر صادرات میوه و تره‌بار در سال ۷۳ و مقایسه با ارقام تولید:

نگاهی به سر جمع صادرات بخش کشاورزی (باغداری و زراعت) در سال ۷۳ نشان می‌دهد که افزایش و توسعه صادرات چه از جهت کمی (مقدار) و چه از نظر ارزشی (ریالی و ارزی) بیشتر از ارقام تولیدی زیربخش باغبانی بوده است.

گرچه در مجموع به نسبت کل تولید ۵۸ میلیون تنی بخش کشاورزی صادرات حدود ۱/۲ میلیون تنی رقم بسیار ناچیزی است (حدود ۲ درصد از جمع تولید کشور) اما باز هم این رقم در مورد بخش باغبانی که از سر جمع ۲۰ میلیون تن تولید میوه و تره بار حدود ۳۱۳/۶ هزار تن خشکبار، ۴۰۲ هزار تن میوه و ۳۲۰ هزار تن تره بار صادر شده رقم مطلوب و موفقی است که قابل توسعه است زیرا صادرات هر کیلو کشمش برابر است با صادرات ۵ کیلو انگور و اگر سایر میوه های خشک را هم به این نسبت اضافه نمایم ارقام تقریبی زیر به دست خواهد آمد:

- صادرات ۹۴/۵ هزار تن کشمش یعنی ۴۸۲ هزار تن انگور

- صادرات ۳/۳ هزار تن برگه و قیسی حدود ۱۳ هزار تن زردآلو

- صادرات ۹/۸ هزار تن سایر میوه های خشک یعنی حدود ۴۰ هزار تن سایر انواع میوه

- صادرات ۳۱۳/۶ هزار تن خشکبار یعنی بیش از یک میلیون تن میوه

بنابراین:

- صادرات میوه کشور حدود ۱۵ درصد از کل تولید بوده است (در این محاسبه ارقام

کنساتره و کمپوت صادر شده محاسبه نشده است که با احتساب آن به میزان مورد نظر به حدود

۲۰ درصد کل تولید میرسد زیرا حدود ۶۰۰ هزار تن از سیب و پرتقال و انگور تولیدی کشور در

کارخانجات کنساتره جذب شده است).

- صادرات تره بار و صیفی حدود ۳ درصد از کل تولید تره بار بوده است.

* تولید میوه کشور در سال ۱۳۷۳ حدود ده میلیون تن و تولید سبزی، صیفی و تره بار (همراه با

پیاز و سیب زمینی) حدود ۱۲ میلیون تن بوده است (یعنی تولید حدود ۲۲ میلیون تن میوه و

تره بار). صادرات سال ۷۳ که بهترین سال صادرات کشور از لحاظ وزنی بوده است. حدود

۳۱۳۶۰۰ تن خشکبار، ۴۰۲ هزار تن میوه و ۳۲۰ هزار تن تره بار و سبزیجات بوده است. ترکیب

صادرات خشکبار بشرح ذیل بوده است:

بررسی امکانات و محدودیت‌های صادرات ...

هزارتن انگور بدست آمده	۳۸۶	- کشمش در حدود ۹۶۵۰۰ تن که از حدود
هزارتن زردآلو بدست آمده	۱۴	- برگه قیسی و زردآلو ۳۲۹۲ تن که از حدود
هزارتن پسته بدست آمده	۱۲۰	- پسته و مغز پسته ۱۰۶۵۵۶ تن که از حدود
هزارتن خرما بدست آمده	۱۰۰	- خرما ۹۲۲۵۶ تن که از حدود
هزارتن بادام بدست آمده	۲۰	- بادام و مغز بادام ۵۱۹۵ تن که از حدود
هزارتن انواع میوه بدست آمده	<u>۴۰</u>	- سایر میوه‌های خشک ۹۷۹۴ تن که از حدود
هزارتن انواع میوه بدست آمده	۶۸۰	- جمع کل صادرات خشکبار ۳۱۳۶۰۰ تن که از حدود
هزارتن بوده است	<u>۴۰۲</u>	- جمع صادرات انواع میوه تازه
هزارتن بوده است	۱۰۸۲	- بنابراین جمع کل میوه صادر شده از کشور

یعنی نزدیک به ده درصد از کل تولید میوه کشور

اما در مورد صیفی و سبزی و تره بار مقدار صادر شده حدود ۳۲۰ هزارتن بوده است که با توجه به حدود ۱۲ میلیون تن برای این ارقام فقط حدود ۳ درصد از کل تولید تره بار کشور صادر شده است.

قابل ذکر است که حدود ۵۰۰ هزارتن میوه تولیدی کشور به کنساتره تبدیل شده که قسمت اعظم آن به خارج صادر شده است به این جهت میتوان گفت که بیشتر از ۱۵ درصد از میوه تولید شده بصورت تازه یا تبدیل شده صادر شده است. در مورد تره بار هم قسمتی از گوجه‌فرنگی تولیدی به رب تبدیل و صادر شده است.

پرتال جامع علوم انسانی
گروه پژوهشی و مطالعات تربیتی

۴- ظرفیت‌ها و امکانات بالقوه صادرات خشکبار میوه و تره‌بار

ارقام به: هزارتن

الف - خشکبار:		ارقام به: هزارتن	
ردیف	نوع خشکبار	برآورد تولید در سال ۷۵ و پیش‌بینی صادرات	امکانات بالقوه برآورد تولید (۵) در سال ۷۸ و برآورد صادرات در سال
		۷۵	۷۸
۱	پسته	۱۵۰	۲۰۰
۲	کنشمش (تولید حدود ۱۵۰ هزارتن از ۷۵۰ هزارتن انگور)	۱۲۰	۱۵۰
۳	خرما	۱۰۰	۱۵۰
۴	بادام و مغز بادام	۶	۱۰
۵	برگه قیسی و زردآلو (حدود ۲۰۰ هزارتن زردآلو)	۵	۱۰
		(حدود ۲۵۰ هزارتن زردآلو) در سال ۷۸	
۶	سایر میوه‌های خشک	۱۰۰	۱۳
جمع		۵۳۰ هزارتن	

ب - انواع میوه:

۱	مرکبات	حدود ۳۰۰۰۰ هزارتن	حدود ۷۵ هزارتن	حدود ۳۳۰۰۰ هزارتن	حدود ۱۵۰ هزارتن
۲	سیب	حدود ۲۲۰۰ هزارتن	حدود ۲۲۰ هزارتن	حدود ۲۵۰۰ هزارتن	حدود ۲۵۰ هزارتن
۳	انار	حدود ۶۰۰ هزارتن	حدود ۲۰ هزارتن	حدود ۶۵۰ هزارتن	حدود ۳۰ هزارتن
۴	انگور	حدود ۱۸۰۰ هزارتن	حدود ۵ هزارتن	حدود ۲۰۰۰ هزارتن	حدود ۱۰ هزارتن
۵	سایر انواع میوه	-	حدود ۱۵ هزارتن -	حدود ۲۰ هزارتن	
جمع حدود					۴۶۰ هزارتن

مأخذ: کتاب برنامه و برآوردهای کارشناسی

برآورد ظرفیت صادرات انواع تره‌بار و سبزیجات

ارقام به: هزارتن

ردیف	نوع	برآورد تولید در سال ۷۵	برآورد امکانات صادرات در سال ۷۵	برآورد تولید در سال ۷۸	برآورد امکانات صادرات در سال ۷۸
۱	سیب زمینی	۳/۲۰۰	۱۰۰	۳/۵۰۰	۲۰۰
۲	پیاز	۱/۲۰۰	۱۰۰	۱/۵۰۰	۲۰۰
۳	گوجه فرنگی	۲/۵/۰۰۰	۵۰	۳/۰۰۰	۱۰۰
۴	هندوانه	۲/۰۰۰	۱۰۰	۳/۰۰۰	۱۰۰
۵	خریزه	۷۵۰	۵۰	۹۰۰	۱۰۰
۶	خیار	۱۲/۰۰۰	۲۰	۱۵/۰۰۰	۲۰
۷	سیرخشک	۶۰	۱۲	۷۰	۲۵
۸	هویج	۱۰۰	۱۰	۱۵۰	۲۰
۹	سایر محصولات جالیزی	۷۰۰	۱۰	۸۵۰	۲۰
۱۰	فرنگیجات (شلفم - کلم - مارچوبه و غیره)	۲۰۰	۱۰	۲۵۰	۲۰
	جمع	۱۵/۰۰۰	۵۱۲	۱۶/۰۰۰	۸۰۰

مأخذ: کتاب برنامه دوم و برآوردهای کارشناسی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۵. خلاصه اقدامات و فعالیت‌های انجام شده در جهت توسعه صادرات میوه و تره‌بار

انبوهی تولید سیب درختی و مسایل و مشکلات پیامد آن در بازاریابی و فروش محصول تولیدی باغداران در سالهای اولیه دهه شصت که هنوز حجم تولید سالیانه سیب از حدود ۷۰۰ هزارتن بیشتر نبود موجب گردید تا در جهت بررسی و تفکر برای جستجوی راه‌حلهای مناسب و ارائه توصیه در اینمورد و پیشنهادهای اجرایی کمیته خاصی تحت عنوان کمیته سردرختی در معاونت امور زراعت وزارت کشاورزی تشکیل گردد. مطالعات و بررسیهای بعمل آمده در این کمیته نشان داد که فقط از طریق توسعه صادرات و استقرار واحدهای صنایع تبدیلی میتوان قسمتی از جمع تولید سیب و مرکبات را که بازار مصرف کافی و مناسب در کشور ندارند

ساماندهی نمود.

تلاش در اختصاص ارز دولتی برای استقرار واحدهای کنساتره (در مورد سیب و مرکبات) و همچنین تشکیل کمیته صادرات در معاونت امور زراعت و وزارت کشاورزی از این اهداف متجلی گردید. کمیته صادرات وزارت کشاورزی طی چند سال فعالیت خود را به طور وسیع و بنحو شایسته‌ای در حل مسائل و مشکلات صادرات میوه و تره‌بار متمرکز نمود که از آن جمله است:

۱- بررسی و مطالعه در مورد بازارهای مصرف میوه و تره‌بار تولیدی کشور در مناطق امارات و جزایر جنوبی خلیج فارس - کشورهای همسایه: ترکیه - پاکستان - کشورهای اروپایی - کشورهای اسکاندیناوری - ژاپن و کشورهای خاور دور و ارایه گزارش و مقالات مستند در هر مورد.

۲- بررسی و مطالعه در مورد بهترین روشهای درجه‌بندی و بسته‌بندی میوه و تره‌بار در کشورهای پیشرفته.

۳- انتقال نمونه‌های مناسب برای بسته‌بندی میوه و تره‌بار و تهیه عکس و کاتالوگ از کارتنها و مصالح بسته‌بندی و ارائه آن به کارخانجات کارتن‌سازی داخلی بخصوص کارخانه کارتن البرز که مورد استفاده در تهیه اولین نمونه کارتن‌های صادراتی در کشور قرار گرفت.

۳- انتقال این اطلاعات و آمار و ارقام تهیه شده به صادرکنندگان و علاقمندان به توسعه صادرات میوه و تره‌بار.

۴- حضور مرتب و منظم نمایندگان کمیته صادرات وزارت کشاورزی در جلسات نرخ‌گذاری کالاهای صادراتی کشاورزی.

۵- پیشنهاد تشکیل و کمک به سازماندهی کمیته ایجاد تسهیلات حمل و نقل برای محصولات کشاورزی و میوه و تره‌بار در مرکز توسعه صادرات ایران.

۶- پیشنهاد تشکیل و کمک به سازماندهی کمیته‌های اختصاص جوائز صادراتی در بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مشارکت در بسیاری دیگر از جلسات و کمیته‌های مربوط به حل و فصل مسائل مربوط به صادرات میوه و تره‌بار.

۷- تلاش در تشکیل اتحادیه صادرکنندگان میوه و تره‌بار که هدف از تشکیل آن ساماندهی

به وضعیت نامناسب صادرات میوه و تره‌بار کشور و ایجاد نظم و هماهنگی در صادرات ارقام مختلف میوه و تره‌بار و جلوگیری از کاهش شدید قیمت‌ها در بازارهای خارجی با تشکیل صادرکنندگان عمده بود. گرچه اهداف اصلی از ایجاد این تشکل هنوز حاصل نگردیده است معیناً حضور اتحادیه صادرکنندگان میوه و تره‌بار در کنار کمیته صادرات وزارت کشاورزی و هماهنگی در حل و فصل مسائل و مشکلات جاری صادرات و صادرکنندگان به‌رحال موجب گردید که در سال ۱۳۶۵ صادرات میوه و تره‌بار کشور به حدود ۲۰۰ هزار تن افزایش یابد و صادرات سیب‌درختی نزدیک به ۳۵ هزار تن برسد (اختصاص ۴۰۰ درصد جایزه صادراتی برای سیب‌درختی به همت این کمیته در این مورد نقش اساسی و مهمی داشته است).

تلاش ۴ ساله کمیته صادرات وزارت کشاورزی در اختصاص جایزه واردات موز به ازای صادرات سیب درختی موجب افزایش شدید صادرات سیب درختی و حصول به رقم بی‌سابقه ۳۳۰ هزار تن صادرات در سال ۱۳۷۳ گردید.

۶. مهمترین اقلام صادر شده میوه و تره‌بار در سالهای گذشته به ترتیب اولویت و درصد آنها نسبت به کل تولید کشور

میوه:

بطور معمول در سالهای اخیر در بین اقلام میوه تولیدی کشور مهمترین رقم صادرات مربوط به سیب درختی بوده است که چنان که ذکر شد با اختصاص جایزه صادراتی (حداکثر جایزه صادراتی تعیین شده برای محصولات صادراتی یعنی ۴۰۰ درصد) و تخفیف ۷۵ درصد در پیمان ارزی از رشد چشمگیری برخوردار بوده است.

بنحوی که صادرات سیب درختی از حدود ۳۰ هزار تن در سال ۶۵ نزدیک به ۲۰۰ هزار تن در سال ۷۷ رسید (بیشترین رقم صادرات در سال ۷۳ به مقدار ۳۲۰ هزار تن).

دومین محصول عمده صادراتی در بین میوه‌های تولیدی انار بوده است که صادرات آن در بهترین سالها حداکثر در حدود ۲۰ هزار تن بوده است.

پس از انار، مرکبات، و در بین سایر اقلام میوه انگور، گیلان، آلو، قطره‌طلا و توت‌فرنگی از اهمیت صادراتی بیشتری برخوردار بوده‌اند. ناگفته نماند که در دو سه سال اخیر

بررسی امکانات و محدودیت‌های صادرات ...

مرکبات (جمع ارقام مرکبات) صادرات بیشتری داشته و پس از سیب درختی قرار گرفته است (صادرات مرکبات در سال ۷۳ حدود ۵۵/۵ هزارتن بوده است).

تره‌بار و صیفی‌جات:

در بین ارقام سبزی و صیفی مهمترین محصول صادر شده در چند ساله گذشته همواره هندوانه بوده است که در برخی از سالها صادرات آن چنان بی‌رویه بوده که مثلاً مقداری از آن در دوی به دریا ریخته شده است. در سالجاری (۱۳۷۵) قیمت هندوانه در امیرنشین دوی از قیمت معمول مصرف‌کننده در تهران کمتر بوده است.

سقف صادرات هندوانه حدود ۲۰۰ هزارتن بوده است و متوسط سالانه آن ۱۵۰ هزارتن بوده است پس از هندوانه، مهمترین رقم صیفی صادر شده خربزه و طالبی هم به مقصد امارات و هم به مقصد اروپا صادر می‌شده است. حداکثر صادرات خربزه و طالبی حدود ۶۰ هزارتن بوده است و متوسط حدود سالانه ۴۰ هزارتن صادرات پیاز و سیب‌زمینی بستگی به وضعیت مقدار تولید و عرضه در داخل کشور داشته است یعنی هر زمان اضافه تولید و مشکل انبوهی تولید وجود داشت اجازه صادرات داده شده است. حداکثر مقدار صادرات سیب‌زمینی سالانه حدود ۶۰ هزارتن و حداکثر مقدار صادرات پیاز در حدود ۷۵ هزارتن (در سال ۷۳) بوده است. پس از آن گوجه‌فرنگی با سقف صادرات حدود ۱۰ هزارتن سالانه و سیر خشک با سقف صادرات حدود ۵ هزارتن سالانه قرار داشته است.

فعالیت‌هایی هم در زمینه صادرات هویج - کلم برگ - کاهو و سایر سبزیجات برگی انجام شده است که بعلت مسائل و مشکلات و محدودیت‌ها و حمل هوایی توسعه نیافته است.

۷. مهمترین عوامل محدودکننده و تنگناهای موجود در توسعه صادرات میوه و تره‌بار

توسعه صادرات میوه و تره‌بار در گرو حل مسائل و مشکلاتی است که با وجود تداوم تکرار در سالهای اخیر نه تنها برطرف نشده بلکه بتدریج افزایش یافته و دست و پاگیرتر شده است. بیشترین مقدار صادرات میوه و تره‌بار (بصورت تازه در سال ۷۳) حدود ۷۸۰ هزارتن بوده

است که نسبت به رقم تولید اعلام شده در همان سال (۲۲ میلیون تن) فقط ۳/۵ درصد از تولید بوده است و این درحالی است که براساس آمار و ارقام موجود ضایعات میوه و تره‌بار تولیدی کشور در برخی موارد حتی تا ۳۰ درصد از جمع تولید کشور را دربر می‌گیرد. مهمترین مسائل و مشکلات موجود در توسعه صادرات محصولات کشاورزی بخصوص میوه و تره‌بار و خشکبار و گل و گیاهان زینتی به ترتیب اهمیت و اولویت عبارتند از:

الف. مشکلات حمل و نقل (هوائی، زمینی و دریایی):

- مسائل حمل هوائی:

صادرات بسیاری از اقلام میوه و تره‌بار و گل و گیاهان زینتی سریع‌الفساد تنها از طریق حمل هوائی و رساندن سریع به بازارهای مصرف جهانی امکان‌پذیر است. در سالهای گذشته (۱۳۶۴ تا ۱۳۶۹) همه ساله حدود ۵ تا ۷ هزارتن از انواع میوه و تره‌بار و گل و گیاهان زینتی سریع‌الفساد به وسیله هواپیمائی جمهوری اسلامی جمهوری ایران (هما) و براساس نرخهای تعیین شده به وسیله کمیسیون موضوع ماده ۳۰ قانون مقررات صادرات و واردات فقط به اروپا حمل می‌گردید و در حدود دو برابر این مقدار نیز از طریق حمل هوائی به امارات خلیج فارس و بخصوص به شیخ‌نشین دویی صادر میشده است.

متأسفانه از ابتدای سال ۱۳۷۰ بعلت افزایش شدید و ناگهانی کرایه حمل هوائی صادرات این اقلام به کشورهای اروپایی و امارات به شدت کاهش یافته است (کرایه حمل هر کیلو میوه و تره‌بار و گل و گیاهان زینتی که تا پایان سال ۶۹ هر کیلو ۸۶ ریال بود. از ابتدای سال ۱۳۷۰ به هر کیلو ۱۲۵۰ ریال افزایش یافت و اخیراً هر کیلو ۱۵۶۰ ریال (در مسیر تهران - فرانکفورت) تعیین گردیده است یعنی حدود ۶۵ فنیگ برای هر کیلو).

در سال ۱۳۶۴ براساس پیگیریهای این وزارت و اوامر حضرت آیت‌ا... خامنه‌ای در مقام ریاست جمهوری اسلامی ایران مقرر گردید یک فروند هواپیمای ۷۴۷ هواپیمائی جمهوری اسلامی ایران که در اختیار نهاجا بود مجدداً به هواپیمائی برگشت داده شود تا در حمل صادرات میوه و تره‌بار مورد استفاده قرار گیرد.

- مسائل مربوط به حمل زمینی:

صادرات میوه و منحصراً ارقامی که امکان آسیب‌پذیری کمتری در حین حمل و نقل دارند از قبیل: سیب درختی، انار، خربزه و سیر به بازارهای اروپائی با کانتینرهای سردخانه‌دار انجام میشود که متأسفانه با وجود پیگیریهای چند ساله گذشته در این زمینه نیز هنوز امکانات و تسهیلات لازم فراهم نشده است.

در حال حاضر شرکتهای حمل و نقل داخلی عموماً از حمل میوه و تره‌بار خودداری می‌کنند و منحصراً شرکتهای حمل و نقل ایران و بلغارستان و ایران و روس که از اروپا، گوشت و یا پنیر به ایران می‌آورند در بازگشت میوه حمل می‌کنند و چون تعداد این کامیونها هم اخیراً کاهش یافته است انتظار نوبت صادرکنندگان به طول می‌انجامد و شرکتهای مذکور نیز با استفاده از فرصت، کرایه حمل میوه به اروپا را ناگهان و در حدود صد درصد افزایش داده‌اند و در حال حاضر متجاوز از ۷۰۰۰ مارک برای حمل به اروپا با کانتینر سردخانه‌دار مطالبه می‌کنند یعنی بیش از ۲۰ میلیون ریال برای حمل یک کانتینر (حداکثر ۱۵ تن میوه) حدوداً هر کیلو ۱۳۰۰ ریال (شرکتهای دیگر خصوصی تا ۳۰ حتی ۳۵ میلیون ریال هم درخواست می‌کنند).^(۶)

قابل ذکر است که چون رانندگان این کامیونها اکثراً بلغاری هستند در بین راه توقف کرده و برای صرفه‌جویی در مصرف گازوئیل دستگاه سردکننده کانتینر را هم خاموش می‌کنند و به این جهت مدت حمل میوه به اروپا (مثلاً فرانکفورت) که حداکثر باید ۱۲ روز باشد گاهی بیش از ۲۰ روز طول می‌کشد که این هم به میوه‌های صادره آسیب می‌رساند و هم خساراتی برای صادرکنندگان در پی دارد.

به هر حال کار حمل و نقل زمینی بخصوص در مورد میوه و تره‌بار بعلمت فقدان یک سیستم حمل و نقل کانتینری از وضعیت مناسبی برخوردار نیست و کانتینرهای موجود فقط قدرت سردکنندگی داشته مخصوص گوشت و لبنیات وارداتی هستند و به سیستم کنترل‌کننده رطوبت برای حمل میوه و تره‌بار مجهز نیستند.

مسائل مربوط به حمل دریائی

متأسفانه در مورد حمل دریائی نیز برای محصولات سریع‌الفساد استفاده از کشتی

سردخانه‌دار و یا کشتیهای مجهز به کانتینر سردخانه‌دار هنوز امکانپذیر نیست، بنابراین حمل دریایی در حال حاضر عمدتاً به مقصد بنادر و جزایر خلیج فارس و عموماً با استفاده از لنج صورت میگیرد که در این مورد نیز متأسفانه حتی برای بارگیری لنجها در بنادر عمده صادراتی محیط خاص و یا وسایل خاصی در نظر گرفته نشده است و تقریباً کارتنهای محتوی انواع محصولات کشاورزی اعم از خشکبار و میوه و تره‌بار از محل اسکله به داخل لنج پرت میشوند. برخی از اقلام مانند هندوانه، خرما، کدو حلوانی بصورت فله در لنج بارگیری میشوند و پیاز و سیب‌زمینی در گونیهای بسته‌بندی شده و سیب درختی و سایر اقلام میوه هم در کارتن به داخل لنج انداخته میشود.

متأسفانه تلاش چندین ساله وزارت کشاورزی برای راه‌یابی میوه و تره‌بار صادراتی ما به بازارهای تشنه کشورهای خاور دور و حوزه دریای کارائیب بعلت نبود کشتیهای سردخانه‌دار و عدم امکان بارگیری و تخلیه کانتینرهای سردخانه‌دار در بنادر کشور تاکنون بی‌نتیجه بوده است، و مکاتبات فراوان و تشکیل جلسات متوالی و درخواستهای مکرر از شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران در این مورد مثمر ثمری نبوده است.

ب - نبود ترمینالهای صادراتی

نیاز به استقرار ترمینالهای صادراتی در مرزهای خروجی کشور بخصوص بنادر مهم صادراتی از چندین سال قبل همواره مورد تأیید و تأکید بوده است و حتی در طی جلسات متوالی در این زمینه مراکز توسعه صادرات چگونگی و نحوه انجام این برنامه به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گرفته و گزارش لازم تهیه و تدوین شده است.

هدف از ایجاد ترمینالهای صادراتی محصولات کشاورزی (میوه و تره‌بار و گل و گیاهان زینتی) مستقر نمودن تمامی ارگانها و دست‌اندرکاران مسئول در امر صادرات در یک محل مخصوص با اولویت بنادر مهم صادراتی و مراکز مهم تولید محصولات باغی بوده است به نحوی که حتی‌الامکان از جابجایی غیرلازم محصول جلوگیری شده و نهایت تسریع در امر انجام تشریفات گمرکی، قرنطینه‌ای، پیمان‌سپاری و دیگر مراحل صادرات محصولات کشاورزی بعمل آید. متأسفانه هنوز در این مورد اقدامی انجام نشده است.

ج. لزوم تشدید فعالیت صندوق ضمانت صادرات و بانک توسعه صادرات

با وجود پیشینی بعمل آمده در سیاست‌های بلندمدت بخش کشاورزی در برنامه دوم توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، هنوز صندوق ضمانت صادرات فعالیت خود را آغاز نکرده و بانک توسعه صادرات نیز هنوز برنامه‌های خود را در زمینه اعطای تسهیلات مالی ارزان و کارمزد و نرخ پایین برای تهیه، تولید و صدور کالاهای صادراتی مشخصاً جهت اطلاع صادرکنندگان اعلام نداشته که ارائه خدمات بانکی مؤثر و سریع ضرورت انجام بازرگانی خارجی است.

۵. مسائل و مشکلات بسته‌بندی

در مورد مسائل و مشکلات بسته‌بندی محصولات کشاورزی از جمله می‌توان به موارد اساسی زیر اشاره کرد:

- مرغوب نبودن مصالح مورد مصرف و استحکام کافی نداشتن کارتنهای تولیدی در نگهداری محصولات صادراتی

- گرانی انواع تولیدات (کارتن و سپریتور یا شانه‌های جداکننده)

- مقاوم نبودن کارتنها در برابر رطوبت، حتی رطوبت خود میوه.

- نامناسب بودن ابعاد و اندازه‌ها و مشخصات و نوع جنس و کیفیت سپریتورهای میوه

- ناتوانی شرکتهای تولیدکننده کارتن داخلی در تولید کارتنهای سفیدرنگ مورد پسند بازار اروپا و چاپ چهار رنگ و شکل.

به رغم آن که تاکنون بارها این مشکلات و مسایل به مسئولان مربوط تذکر داده شده معذرتاً تمام موارد مذکور و بسیاری موارد دیگر در خصوص مسایل و مشکلات بسته‌بندی و مصالح مورد نیاز در بسته‌بندی محصولات کشاورزی هنوز لاینحل باقی مانده، درحالی‌که قیمت‌ها مداوماً رو به افزایش بوده است.

بنحوی که هنوز چند شرکت عمده صادراتی میوه از کارتنهای بسیار گران وارداتی که بصورت ترخیص موقت وارد شده برای بسته‌بندی محصولات صادراتی خود استفاده می‌کنند.

و- عدم استحکام قوانین و مقررات مربوط

مشخص نبودن سیاست‌های صادراتی و ایجاد تغییرات مکرر در قوانین و مقررات مربوط به صادرات در سرمایه‌گذاری درازمدت صادرکنندگان، بخصوص در زمینه تبلیغات و بازاریابی و رسوخ به بازارهای جدید و افق‌های نو صادراتی، ایجاد تردید و بی‌اعتمادی می‌کند.

ز- ناآگاهی از وضعیت بازارهای جهانی:

صادرکنندگان عموماً از وضعیت فروش و قیمت اقلام صادراتی در بازارهای عمده بین‌المللی آگاهی چندانی ندارند و شاید به این جهت باشد که عمدتاً صادرات اقلام کشاورزی متوجه امارات، خلیج فارس و شیخ‌نشین دویی است، و تماس تلفنی و ارتباط با عمده‌فروشان که بیشتر ایرانی هستند، آن جا به راحتی فراهم است.

متأسفانه مرکز توسعه صادرات هم که در این مورد، براساس قانون مقررات صادرات و واردات، وظیفه قانونی دارد از وضعیت قیمت‌ها در بازارهای جهانی و مقادیر عرضه و مصرف هریک از اقلام اطلاع چندانی ندارد.

اگر در دفاتر بازرگانی خارجی وزارت بازرگانی هم اقدامی در این مورد انجام می‌گیرد برای اطلاع عموم اعلام نمی‌شود. در مجموع این بی‌خبری و روشن نبودن وضعیت بازارهای جهانی برای صادرکنندگان نقطه کوری در توسعه صادرات کشاورزی کشور پدید می‌آورد.

ح- ناهماهنگی صادرکنندگان

ناآگاهی صادرکنندگان از وضعیت بازار مصرف و مقادیر عرضه شده از انواع مختلف محصولات صادراتی از یک سو و افزایش تعداد صادرکنندگان (صادرکنندگان بدون کارت بازرگانی که به استناد تبصره ۳ ماده ۲ قانون و با پرداخت مبلغ ناچیزی از وزارت بازرگانی و ادارات کل بازرگانی استانها صادرکننده می‌شوند) باعث می‌شود که در مواردی بخصوص در شیخ‌نشین دویی تورم در برخی از اقلام صادراتی ایران مانند هندوانه، پیاز و سیب‌زمینی بوجود آید و صادرکنندگان دچار ضرر و زیانهای فراوانی بشوند و حتی در چند مورد محصولات

صادراتی ایران به دریا ریخته شده است.

چون یکی از هدفهای اصلی وزارت کشاورزی در تلاش چند ساله برای تشکیل اتحادیه صادرکنندگان میوه و تره‌بار، دستیابی به یک هماهنگی و نظارت کامل و همه‌جانبه در صادرات انواع میوه و تره‌بار و در مجموع ایجاد یک نظم و انضباط در نحوه و زمان و مقدار صادرات محصولات کشاورزی بوده است، بنابراین حداقل این است که صادرات میوه و تره‌بار موکول به عضویت در اتحادیه و قبول مقررات و شرایط شود.

پیشنهادها

با توجه به نکات یاد شده و به منظور استفاده بهینه‌تر از قابلیت‌های صادراتی کشور در زمینه محصولات کشاورزی و به ویژه تره‌بار موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

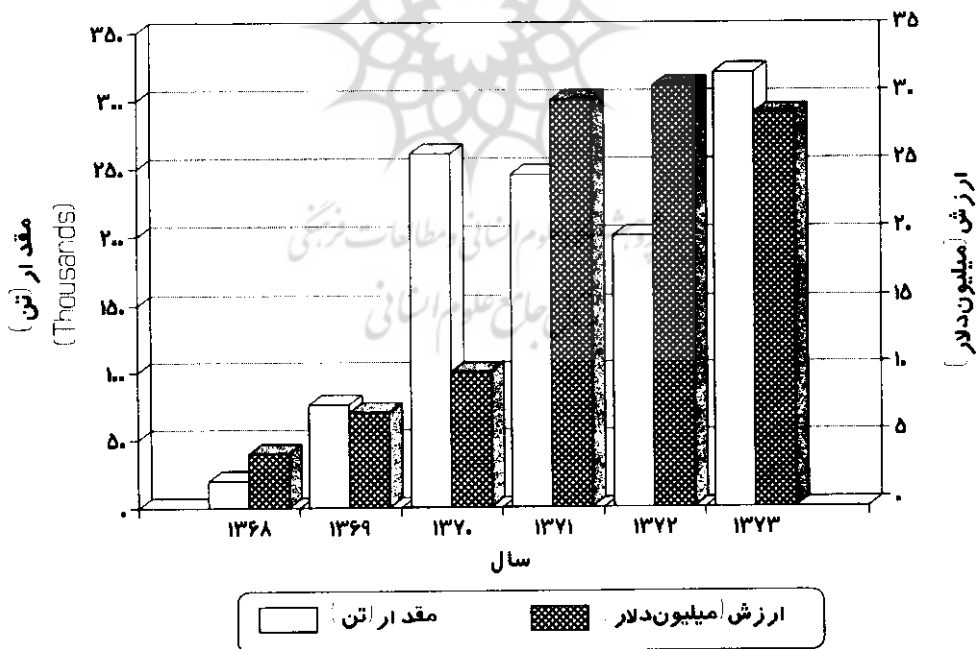
- ۱- استفاده هرچه بیشتر از امکانات و منابع جدید و بالقوه بمنظور افزایش تولید و توسعه ارقام جدید.
- ۲- توجه هرچه بیشتر به استعدادهای طبیعی و شرایط مختلف اقلیمی در تولید محصولات متناسب با هر منطقه.
- ۳- فراهم کردن امکانات هرچه بیشتر برای استفاده از منابع موجود.
- ۴- اقتصادی کردن هرچه بیشتر تولید در بخش کشاورزی بخصوص در جهت جلوگیری از مهاجرت نیروهای فعال از بخش کشاورزی.
- ۵- جلوگیری از ضایعات بی‌رویه محصولات کشاورزی مخصوصاً اقلام سریع‌الفساد که در حال حاضر بعلت بی‌توجهی به مسائل برداشت، درجه‌بندی، حمل و نقل و فقدان امکانات تبدیل و تکمیل درصد زیادی از آن همه ساله از حیز انتفاع خارج می‌شود.
- ۶- ایجاد درآمدهای جدید برای تولیدکنندگان از طریق افزایش ارزش افزوده تولیدات کشاورزی با احداث واحدهای صنایع تبدیلی و تکمیلی - صنایع درجه‌بندی و بسته‌بندی و صنایع جدید مرتبط بامسایل صادرات در مراکز تولید و روستاهای کشور (از جمله احداث واحدهای تهیه خشکبار و واحدهای بسته‌بندی و صنایع تبدیلی خرما).
- ۷- جلوگیری از نوسان‌های شدید و کاهش در قیمت برخی از اقلام مهم تولیدات زراعی و

باغی در جهت حمایت از تولیدکنندگان این محصولات (از جمله حمایت از تولیدکنندگان سیب درختی در استان آذربایجان غربی و نخود در استان کرمانشاه).

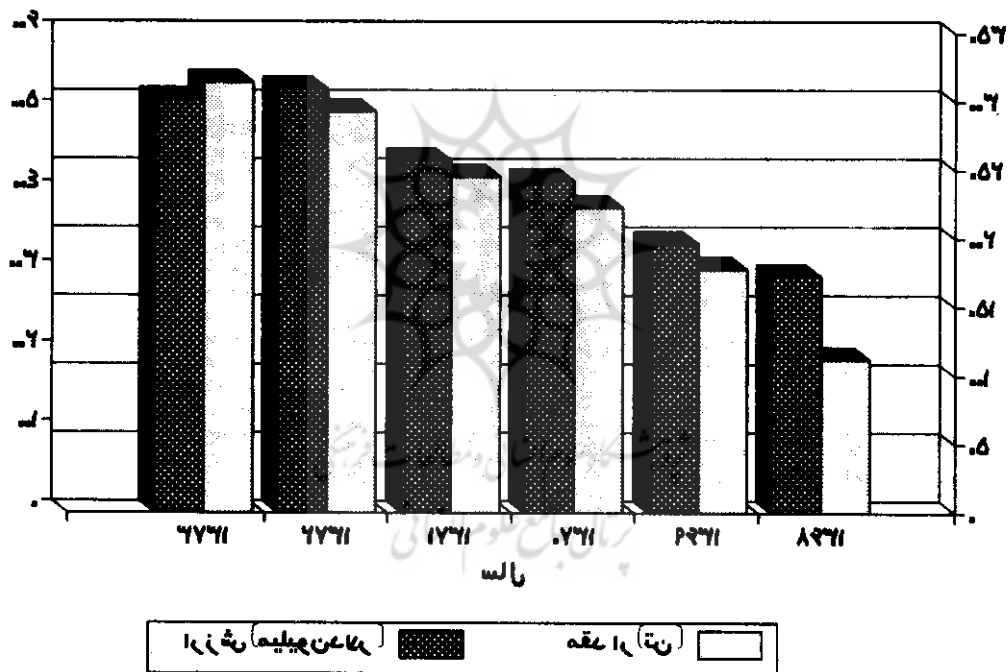
۸- ایجاد اشتغال جدید در زمینه‌های مختلف صادرات و صنایع مرتبط با آن مانند (جمع‌سازی، کارتن‌سازی، درجه‌بندی، بسته‌بندی، حمل و نقل، نگاهداری در سردخانه و انبار) و همچنین در مراحل مختلف کاشت - داشت و برداشت محصول.

۹- سودآور کردن نسبی بخش کشاورزی در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی کشور.
 ۱۰- فراهم کردن امکانات استفاده هرچه بیشتر از اراضی نامرغوبی که برای کشت و کار محصولات اساسی مناسب نبوده است (مانند کشت زیره سبز در مناطق کویری و خشک استانهای خراسان، سمنان و مرکزی).

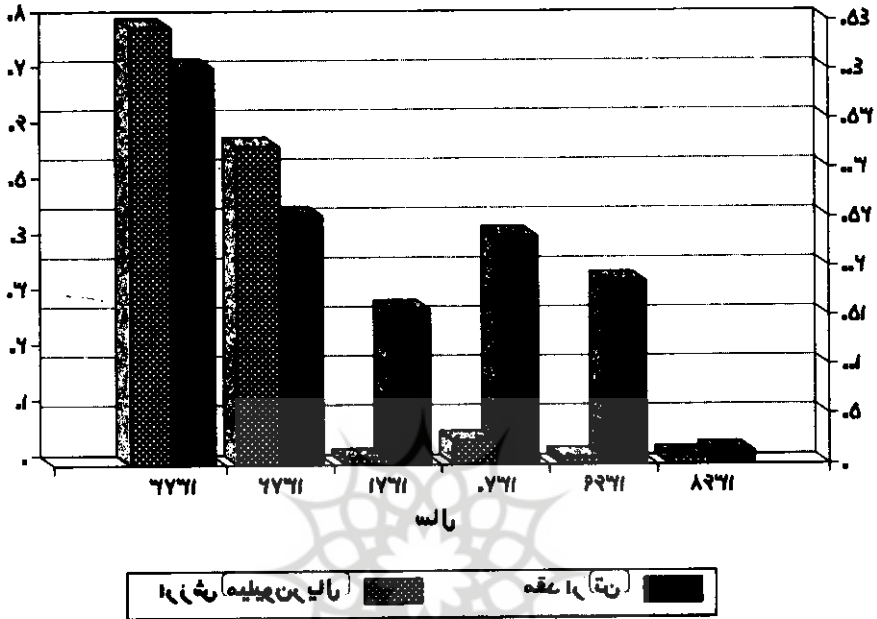
نمودار مقدار و ارزش صادرات تره سیب در شش سال گذشته

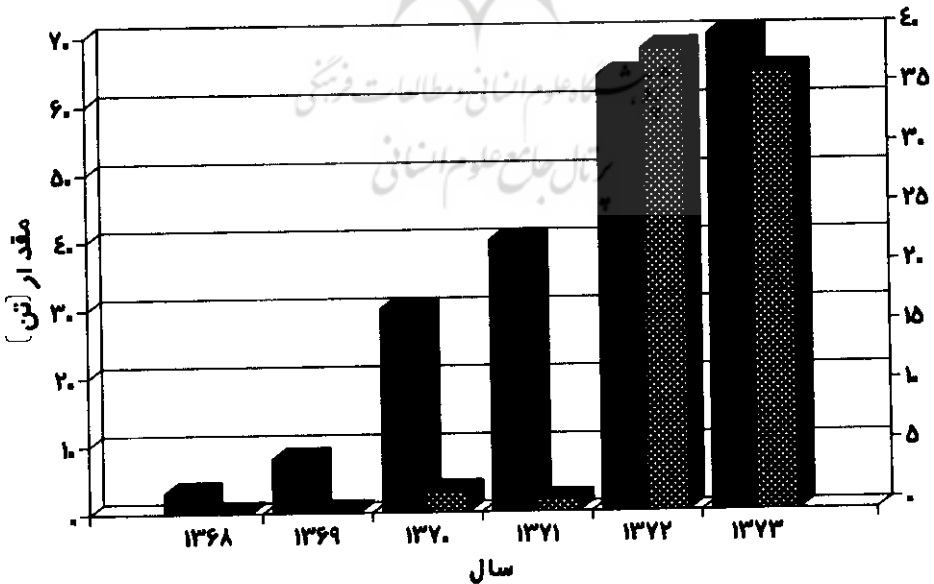
نمودار مقدار و ارزش صادرات خشکبار در شش سال گذشته

نمودار مقدار و ارزش صادرات میوه‌های تازه در شش سال گذشته

نمودار مقدار و ارزش صادرات زعفران در شش سال گذشته

منابع:

- ۱) مطالعات انجام شده توسط شرکت مهندسين مشاور ويسان (مطالعات نیمه تفصیلی باغبانی)
- ۲) کتاب جغرافیای ایران، جلد اول، از انتشارات سازمان جغرافیائی ارتش جمهوری اسلامی ایران
- ۳) حبیب‌اله ثابتی، بررسی اقلیمی حیاتی ایران ۱۳۴۸، دانشگاه تهران

شپوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی